

Analyse af Pia Tafdrup, *Hjemmefra* (2010)

Indledning

Stemmen er vanskelig og sanselig. Når vi læser tekster og litteratur, høres vel uundgåeligt en stemme samtidig. Selv i dette øjeblik høres en stemme måske? Om 'stemmen's betydning for litteraturlæsningen bedyrer filosofen Hans Georg Gadamer: "*Mennesket er (...) udstyret med en lydhør bevidsthed, og derfor bliver mellemværendet mellem tekst og læser i høj grad et spørgsmål om, hvordan teksten lyder.*" (Rösing 2013, 73) Men hvem tilhører denne stemme egentlig? Og hvordan kan den påvirke læsningen af et værk?

I digtet *Hjemmefra* skrevet af Pia Tafdrup fra digtsamlingen Trækfuglenes Kompas (2010) skildres et jugs længsel efter bevægelse og efter at rejse. I det følgende vil jeg ud fra nykritikkens analysekriterier foretage en nærlæsning af *Hjemmefra*. Her vil jeg særligt undersøge, hvordan disse jegets udlængsler kommer til udtryk gennem stemmen i digtet, men også gennem digtets sproglige virkemidler¹.

Uddybelse af teori- og metodeovervejelser som overgang til analysen

Karakterisering af jegets stemme vil bero på Lilian Munk Rösings tanker om stemmebegrebet indenfor litteraturlæsning. Som hun dog gør det klart, er stemmen i litterære værker ikke let blot at indfange gennem tekstanalytiske greb, da den i lige så høj grad beror på læserens egne fortolkninger. Stemmebegrebet er dermed ligeså en hermeneutisk størrelse, der forudsætter, at tekster indeholder et budskab, der vil *forstås* – overfor læseren, der vil *forstå* (Rösing 2013, 73). I min analyse vil jeg tage forbehold for dette, da jeg ikke vil bruge stemmebegrebet til at opnå en forståelse af digtet, men snarere til at analysere digtets stemning.

Ikke desto mindre peger Rösing på en række ganske relevante termer (det musikalske og affektive). "*Som et akustisk fænomen indbyder stemmen til beskrivelse med musikalske termer: Rytme, tempo, kadence, modulation etc. Tekstens stemme har også noget med tekstens stemning at gøre, hvilket indbyder til beskrivelse med affektive termer: Er stemmen glad, trist, vred (...) etc.?*" (Rösing 2013, 71).

Netop disse musikalske og affektive elementer vil jeg fokusere på i analysen af digtet for kunne at sige noget om jegets stemme. Til dette formål vil jeg primært bruge Bøggilds teoritekst om det figurative sprog, ligesom jeg også skal hente sporadisk baggrundsviden i Dan Ringgaards betragtninger om digt og rytme.

¹ Opgaven vil bygge på præmissen om, at digtet kun har én stemme; jegets stemme. Der vil således ikke være nogen distinktion mellem "jegets stemme" eller "digtets stemme" på trods af, at jeg vil bruge begge udtryk.

Analyse

Gentagelse. Dette er for Bøggild et afgørende fænomen *"i forhold til, at mønstre og rytmer kan opstå."* (Bøggild 2013, 109). I *Hjemmefra* er disse rytmeskabende gentagelser repræsenteret flere gange, mest øjensynligt ved digtets jeg-person, der gentagende gange indleder og afslutter en ny passage. Disse passager afbilleder hver især nogle forskellige drømme og minder om at rejse fra jegets side af. Kendetegnende for passagerne er også, at de undervejs bryder læserytmen ved at have et afsluttende vers, der begynder forskudt fra venstremargenen. Et eksempel på dette er stillet op nedenfor:

*"en rejse, der virkede
som en injektion af drømme
og drev mig
til senere at forsøge*

at gå hjemmefra" (Tafdrup 2010, 14, v. 9-13)²

Dette indtryk ved verset *"at gå hjemmefra"* kan have enorm betydning for stemmen i digtet. Som Rösing skriver: *"På et helt basalt niveau kan en analyse af tekstens stemme begynde med spørgsmålet: Hvordan skal teksten læses op?"* (Rösing 2013, 72). Læses passagen op, står det klart, at man vil opleve en pause i læsningen ved indrykket. Dette er samtidig med til at fremhæve den indrykkede sætning, hvor *"at gå hjemmefra"* nærmest bliver kulminationen på det forudgående, der med sin almindelige venstremargen formentlig læses med et fast tempo, inden den optrappende længsel endelig understreges med et brud i læserytmen. At passagerne generelt er præget af denne opbygning med et afsluttende brud på læserytmen, kan siges at have stor indvirkning på digtets stemning, idet netop det afsluttende vers kommer til at repræsentere den stemning hele passagen er skrevet i.

De forskellige passagers længde er meget varierende, hvilket, man kan hævde, giver jegets stemme en personlig betoning. Dette som følge af, at man ved korte passager blot hører jeget opridse nogle minder kort; *"jeg roede det sidste stykke / ind til en ø / i den lille sø i haven, oplivet / af min mormor / der læste Robinson Crusoe for mig"* (Tafdrup 2010, 11, v. 30-34). Mens man ved lange passager mærker jeget præcisere nogle minder og nærmest forsvinde helt væk i dem, hvor de i stedet for at se sin afslutning blot leder til nye minder i en tankestrøm. Dette kommer blandt andet til udtryk

² Dette citat er undtagelsesvist stillet op som, det visuelt tager sig ud i digtet, naturligvis med det formål at vise det omtalte indtryk. Fremover vil citater og deres eventuelle indtryk blot indgå i brødteksten.

på side 13 fra vers 24 af. Her gives et minde om jegets moster, der leder videre til nogle minder om jegets mormor og morfar for derefter at lede til minder om Hellebæk: *"Eller min mormor og morfar (...) havde bortført os / en weekend til Arild / på den modsatte kyst af Øresund, / som jeg ofte spejdede ud over, når jeg hang på Langebro / i Hellebæk / og i al slags vejr betragtede / verden passere forbi (...)"* (Tafdrup 2010, 13, v. 30-36). Her ses netop denne ustandselige tankestrøm. Ved Øresund, er mindet egentlig beskrevet færdigt, om ikke andet bliver det blot forlænget ved næste vers' "som", der altså leder videre til jegets minder fra Hellebæk. Denne variation i længde af de jegets forskellige passager har igen stor indflydelse på stemmen, der høres, når passagerne læses. Rösing skriver *"Det gælder så om at kunne argumentere for sin oplæsning med teksten: hvad er det i teksten, der får mig til at læse den langsomt eller hurtigt op, højt eller stille, muntert eller trist etc ...?"* (Rösing 2013, 72). Her kunne der argumenteres for, at passagerne hvori minder afledes af nye minder frem for at blive afsluttet skaber en læsning i højere tempo, idet læseren vil frem til den afsluttende kulmination. Teoretikeren Dan Ringgaard skriver blandt andet om, hvordan rytme skaber forventning og erindring, og nævner hertil: *"Vi husker rytmen og venter på at den skal komme igen (...) Hvis den forhales, ændres eller udebliver frustreres begæret. Derfor foregår rytmen også mellem længsel og opfyldelse"* (Ringgaard 2002, 129). Netop denne længsel efter at nå frem til kulminationen på jegets langstrakte passager, kan medvirke til en hurtigere læsning. Således høres jegets stemme måske i et forskelligt tempo afhængig af passagerens længde og indhold af tankestrømme.

Som nævnt tidligere, hævder Rösing også, at tekstens stemning og affektive kvaliteter har meget at sige i forhold til tekstens stemme. Disse affektive kvaliteter hviler på, hvilken effekt teksten har på læseren i form af dens ordvalg, og særligt dens brug af stemningsskabende markører som eksempelvis adjektiver. Flere steder i digtet er det netop muligt ud fra brugen af Bøggilds talefigurer at sige noget om jegets følelser og stemme. Det ses eksempelvis ved anaforen: *"Ingen / skulle holde mig fast, / ingen / skulle lægge hindringer i vejen"* (Tafdrup 2010, 14, v. 14-17). Om anaforen skriver Bøggild, at den kan *"bruges til at hamre et eller andet budskab igennem"* (Bøggild 2013, 108). På trods af at den citeret anafor ikke gentager sig yderligere, lykkedes den stadig med at have en vis lyrisk effekt og efter Bøggilds kriterier understrege et budskab ved nærmest at mime aggressiviteten og længslen i jegets stemme. En mere indholdsrig anafor med ses ved digtets indledning, hvor det lyder: *"hvor der skulle sås eller høstes / eller harves eller tromles,"* (Tafdrup 2010, 11, v. 5-6). Denne anafor indeholder ikke blot en legende og lyrisk gentagelse af ordet *eller*, men også en s-allitteration, der optræder gennem endelsesbogstavet i *sås, høstes, harves og tromles*. Dette vers bliver således både udtryk for jeget, der uanset årstid må forblive på gården, men hvor eller-anaforen og særligt s-allitterationen livliggør og stort set mimer stemmens håbløshed og længsel for at rejse væk. Flere steder gøres der også brug af allitterationer, eksempelvis ved vers som: *"jeg var villig"* (Tafdrup

2010, 14, v. 18) eller ”*Jeg dykkede direkte ned*” (Tafdrup 2010, 12, v. 24). Her får d- og v-allitterationerne den effekt, at de giver stemmen en rytmisk fremdrift, men også at de som adjektiver; *direkte* og *villig* giver stemmen en klang af vilje og bestemthed. En allitteration med lignende effekt ses ved verset: ”*i den dunkle del bagerst i haven*” (Tafdrup 2010, 12, v. 15). Her får d-bogstavrimet en lyrisk effekt på stemmen, **at således at jeget** ikke blot nævner den dunkle del af haven, men også skaber en dunkel stemning. Med lidt god fortolkningsvilje kommer den bagerste del af haven deraf reelt til at lyde og føles *dunkel*, når verset læses. Noget andet og mere åbenlyst, der også betoner jegets stemme gennem digtet, er brugen af verber. Størstedelen af de finitte verber, der er knyttet til jeget udtrykker alle en form for bevægelse eller ønske om samme: ”*Jeg så ude hjemmefra*” (Tafdrup 2010, 11, v. 1), ”*Jeg drømte*” (Tafdrup 2010, 11, v. 11), ”*Jeg gik i land*” (Tafdrup 2010, 11, v. 19), ”*Jeg roede*” (Tafdrup 2010, 11, v. 30) eller ”*Jeg forlod gården en dag i vrede*” (Tafdrup 2010, 14, v. 21). Her kommer udlængslen i særdeleshed til udtryk gennem jegets stemme, hvor særligt først- og sidstnævnte eksempler er stærke – Første eksempel som følge af, at det er digtets indledende vers og således slår hele jegets generelle tone an – Her er digtets kursivering af ordet *ude* med til at give ordet en særlig stemmeføring, da den adskiller sig fra den almindelige og ikke-kursiverede tekst. Det bliver altså fra digtets begyndelse klart gennem jegets stemme, at *ude* – altså verdenen *udenfor* hjemmet – er noget, der har vigtig betydning for jeget. Sidstnævnte eksempel er stærkt idet, jegets hidtil drømme og forestillinger om at rejse væk fra gården – udlængslen, kulminerer ved, at jeget forlader gården i *vrede*. Her er ordet *vrede* ikke bare det udsagte ord, men også et ord, der betoner stemningen, jegets stemme skaber som kulmination på hele den forudgående del af digtet – en stemning af *vrede*, men samtidig også af forløsning.

I størstedelen af de passager, hvor jeget skildrer sine scenarier om udrejser og bevægelse væk fra gården, kommer udlængslerne også til udtryk gennem jegets måde at lade sig påvirke fra de elementer, der opleves fra *ude*. ”*Jeg dykkede direkte ned / i stenalderen / efter endt historietime,*” (Tafdrup 2010, 12, v. 24-26). Her ses eksempelvis, hvordan en overstået historietime – og altså en oplevelse af noget *udefra* – driver jeget til en pludselig interesse for historie – nærmere betegnet stenalderen. Samme tendens kan udledes ved flere lejligheder: ”*Med gartnerens børn legede jeg / omvandrende cirkus, (...) efter at Cirkus Benneweis / havde aflagt besøg.*” (Tafdrup 2010, 12, v. 34-39) eller ”*Jeg startede en egyptisk samling (...) efter en rundtur på Glyptoteket*” (Tafdrup 2010, 12, 40-43). Her ses yderligere, hvordan oplevelser fra den udenfor liggende verdenen; et show af Cirkus Benneweis eller en tur på Glyptoteket, ikke blot gør indtryk, men også påvirker og skaber jegets liv. På den måde fremkalder stemmen i de nævnte eksempler, den eufori jeget oplever ved at mærke livet udenfor hjemmet – Og dermed også længslen. De fleste læsere kan formentligt relatere til denne form for optagelse og pludselig interesse over noget nyt, der opleves *udefra*.

Udlængslen kommer også til udtryk gennem det sprog, jeget beskriver den udenfor liggende verden med; *"fremmede kyster"* (Tafdrup 2010, 11, v. 20), *"den fjernere liggende landsby"* (Tafdrup 2010, 14, v. 32) eller *"langt ude på marken"* (Tafdrup 2010, 14, v. 30). I dette sprogbrug ligger en portrættering af verdenen som noget stort og fremmet, men samtidig også som noget dragende og spændende; *"en rejse, der virkede / som en injektion af drømme / og drev mig"* (Tafdrup 2010, 14, v. 9-11), *"jeg var villig / til at løbe den risiko, / liv er."* (Tafdrup 2010, 14, v. 18-20). Her ses mere nøjagtigt, hvordan verdenen udenfor driver jeget og forbindes med liv og drømme, men samtidig også med risiko. Forholdet mellem jeget og dets forældre er også væsentligt i forhold til at understrege udlængslen. Det er nemlig forældrene, der medvirker til at jeget ikke kan eller må forlade gården; *"på gården, som mine forældre / ikke kunne forlade"* (Tafdrup 2010, 11, v. 2-3) *"Jeg forlod gården en dag i vrede (...) blev indhentet / af min far."* (Tafdrup 2010, 14, v. 21-34). Forældrene repræsenterer dermed i virkeligheden jegets forhindringer for at rejse og opleve verdenen – At jeget er forhindret af sine forældre og ikke blot gennem vilkårlige karakterer uden relation til jeget, har formentlig den effekt, at læseren stærkere kan relatere og mærke udlængslen i jegets stemme. Forhold mellem forældrene og jeget kommer foruden de nævnte citater ovenfor også til udtryk gennem ironi. Det ses eksempelvis ved: *"Jeg var ikke kommet nogen steder, / hvis ikke min moster / havde kidnappet min søster og mig / og skjult os / en eftermiddag i halvmørket / I Kronborgs kassematter."* (Tafdrup 2010, 13, v. 24-29). Her anvendes ironien som sproglig virkemiddel til faktisk at udtrykke en forløsende følelse ved at komme til Kronborg i modsætning til, hvad man naturligvis forbinder med kidnapning og det at blive holdt skjult. For Bøggild er ironien som sproglig virkemiddel dog en svær håndgribelig figur, idet dens egentlig budskab er vanskelig at udlede på skrift, i modsætning til tale, hvor ironi let kan understøttes af gestik og tonefald (Bøggild 2013, 114). I digtet bør konteksten dog være så klar, at ironien ikke er til at tage fejl af. Tvært i mod, vil gestikken og tonefaldet måske ligefrem kunne høres i stemmen, når versene læses, hvori ironien indgår. På den måde bliver ironien altså indirekte udtryk for jegets udlængsel.

Mod digtets afslutning bremses jegets færd med at begive sig ud i verden nok en gang af familien. Alligvel lyder afslutningen: *"Dog kun for en tid, / for jeg opfandt snart en kode, / et nyt alfabet, / der galoperende / førte mig af sted / over det øde papir / så skræmmende hvidt / at end ikke en engel havde sat sit spor."* (Tafdrup 2010, 14, v. 35-42). På den måde ender stemningen af bestemthed og viljeskab alligevel med at følge digtet til dørs. Desuden er denne afslutning det metaforiske billede på, jeget der finder en forløsning i selve skrivningen, der mentalt bliver jegets rejse og løsrivelse. Det ses ved alfabetet, der får galoperende evner over det øde landskab, altså papiret.

Opsamling

Ved opgavens indledning præsenterede jeg stemmen som fænomen indenfor litteraturlæsningen, hvor en af de vigtigste pointer var at stemmen som analytisk begreb i højeste grad er en hermeneutisk størrelse. Dette afspejler sig også gennem analysen, hvor flere konklusioner er draget på baggrund af argumentation og fortolkning. Ikke desto mindre forsøgte jeg også at behandle stemmebegrebet analytisk ud fra Rösings mere faste termer om musikalske og affektive termer. Og med udgangspunkt i Bøggild blev det klart, at stemmen utvivlsomt kommer til livs gennem disse termer. Blandt andet var flere af digtets anaforer og allitterationer – Bøggilds talefigurer – med til at mime, den stemning ordene var skrevet i og således give digtet musikalske kvaliteter. Digtets musikalske kvaliteter sås også gennem versopbygningen, der i størstedelen af passagerne, gjorde brug af et indryk ved det afsluttende vers. Dette havde stor indvirkning på læserytmen, ligesom et indrykket vers også tydeliggjorde kulminationen på den samlede passage.

Overfor de musikalske kvaliteter, havde digtets ordvalg og sproglige virkemidler stor betydning for stemmens affektive kvaliteter. Her kunne særligt adjektiver og verber fungere som stemningsmarkører for jegets stemme. Især havde de finite verber, der var tilknyttet jeget, meget at sige i forhold til at understrege udlængslen, da de ofte betegnede jeget i bevægelse væk fra gården. Apropos gården, var sproglige virkemidler som ironi og metaforer med til at betone jegets forhold til forældrene, der altså ikke bare repræsenterede gården og hjemmet, men også jegets forhindring i at forløse udlængslen.

For at vende til spørgsmålet jeg stillede i indledningen, om hvem stemmen i værket tilhører, må det siges, at svaret måske ikke findes. Om ikke andet, er det gennem analysen blevet klart, at et værks stemme uomtvisteligt kan vækkes, men altså ikke placeres endegyldigt hos afsenderen, teksten eller læseren. Netop denne tilhørsløshed omkring stemmen i litteraturlæsningen, er vel i virkeligheden også det, der gør den interessant. Stemmen er vanskelig og sanselig.

Opgavens omfang: 16.866 tegn (med mellemrum)

Litteraturliste

Bøggild, Jacob. "Figurer": Kjældgaard, Lasse m. fl. (red.): *Litteratur. Introduktion til teori og analyse*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013, s. 107-116

Rösing, Lilian Munk. "Stemme": Kjældgaard, Lasse m. fl. (red.): *Litteratur. Introduktion til teori og analyse*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013, s. 71-81

Ringgaard, Dan. "Noen betragtninger om digt og rytme", *Nordlit*, No. 12, 2002, s. 125-135